

Життя та наукова спадщина Івана Александровича Гуржія

УДК 94(477):929 І.Гуржій(045)

О. І. Гуржій

ІВАН ГУРЖІЙ: ПОБУТОВІ НОТАТКИ-СПОГАДИ ПРО ОТОЧЕННЯ ВЧЕНОГО

1. Сергій Миколайович Белоусов (1897–1985)

Це була доволі «цікава» номенклатурна постать в історичній науці. В житті ж Сергія Миколайовича спостерігались часті злети і переважно компартійного гатунку. Так, спеціальною постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 17 грудня 1936 р. його призначили директором Інституту історії України АН УРСР, замість безпідставно засудженого та розстріляного за кілька місяців перед тим першого очільника установи Арташеса Хореновича Сараджева. І це притому, що Белоусов, на той час, як уродженець м. Тули (Росія), зрозуміло, не знав ані української мови, ані української історії, зате мав скороспіле звання «червоного професора» (без наукового ступеня). Правда, в здібностях і плодовитості йому не відмовиш: всього за кілька років роботи в Інституті історії (на середину 1941 р.) бібліографія його праць налічувала уже близько 200 студій, опублікованих у газетах, журналах і наукових збірниках, на історико-партійну тематику. Проте прикметно те, що кандидатську дисертацію на тему «Українська Радянська Соціалістична республіка у боротьбі за завершення будівництва соціалістичного суспільства (1935 – червень 1941)», Сергій Миколайович захистив тільки в 1947 р. І як це не парадоксально виглядало, серед трьох опонентів під час захисту значився і д.і.н., проф. М. Петровський*, якого в 1937 р. Белоусов ледь не згубив...

А суть справи полягала в тому, що власну «наукову» діяльність «червоний професор» почав із клопотання перед партійними функціонерами стосовно необхідності усунення з посад в установі колег К. Гуслистого, Ф. Ястребова, М. Трегубенка, В. Гуристримби та М. Петровського, поцінуючи їх як політично неблагонадійних. Незабаром у катівнях НКВС В. Гуристримба та М. Трегубенко загинули. Зате Сергій Миколайович став секретарем партійного комітету АН УРСР (березень 1937 – травень 1938 р.). Ну що тут казати?!

Характерно те, що в атестаційній характеристиці за 1947 р. уже про Сергія Миколайовича зазначалося: «В своїй минулій роботі в Інституті історії України тов. Белоусов як директор і редактор видань Інституту допустився ряду політичних помилок, на що було вказано в постанові ЦК КПб(У) від 29.VIII.1947 р.»

В подальшому С. Белоусов працював у Інституті історії до 1964 р., займаючи посади старшого наукового співробітника відділу історії радянського суспільства (1947–1960) та відділу історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни (1960–1964). Одночасно читав курс історії партії (за сумісництвом) в Інституті підвищення кваліфікації викладачів марксизму-ленінізму при Київському державному університеті. Зміст його лекцій можна лише уявити!!!

* У 1942–1947 рр. М. Петровський займав посаду директора Інституту історії, після того, як С. Белоусова мобілізували до лав Червоної армії.

Коли я влаштувався в 1977 р. на роботу в Інститут історії, Сергій Миколайович у ньому вже не працював, але час від часу з'являвся на відкритих партійних зборах колективу, інколи його навіть запрошували «посидіти» в президії й виступити, вшанували й на «травневі свята», як учасника та ветерана Другої світової війни.

Колишні колеги до «червоного професора» особливих почуттів не проявляли: адміністрація ставилась без пієтету, але поблажливо, молодь – здебільшого байдуже, інколи старшого віку науковці згадували про давні «заслуги» перед народом і партією. Траплялись і презирливі характеристики його діяльності, насамперед, тоді, коли Белоусов наголошував на тому, що є фактично першим директором установи, вихваляв тих, з ким працював у 20–40 роках ХХ ст. Часто переоцінював свій науковий доробок.

Якось керівництво установи доручило мені разом зі старшим науковим співробітником, к.і.н. Валентиною Павлівною Сидоренко привітати його вдома, здається, з нагоди 85-річчя від дня народження. Річ у тім, що помешкання С. Белоусова знаходилось поряд з моїм будинком, і я добре знав адресу проживання ветерана установи.

Завітали урочисто: з квітами, відповідними випадку офіційними вітаннями. Сергій Миколайович щиро, з радістю посмішкою запросив до невеликої вітальні, потім усі посідали на стільці. Господар пожалівся, що його нечасто провідують колишні колеги. А тоді збуджено почав розповідати про свою непересічну діяльність на благо держави. При цьому я краєм ока помітив як здригнулась В. Сидоренко (яка і перед тим попереджала мене про захоплення Белоусовим своєю персоною, схильністю до довготривалих і виснажливих оповідей про особисте життя, зокрема, знайомство зі Сталіним, Молотовим іншими вождями СРСР і Комуністичної партії).

У вітальні, безпосередньо перед нами, стояв великий стенд, де під склом, вочевидь з любов'ю, були розміщені основні праці господаря, окремі фотографії та документи. Одна з фотографій неабияк вразила мене. На ній були зображені три особи: С. Белоусов, генеральний секретар ЦК ВКП (б) Сталін і «головний комсомолец» Союзу. – Доволі красномовний документ!

Останні роки свого життя Сергій Миколайович часто нездужав, а тому поступово перестав приходити до інституту. Ховали його урочисто, в черговий раз згадуючи про здобутки в українській історичній науці...

2. Федір Олександрович Ястребов (1903–1973)

Федір Олександрович проживав в одному будинку, навіть у одному парадному з нашою родиною, тільки кількома поверхами вище. Здається, поселився водночас з нами, десь у 1956 р. Прикметно те, що він був серед перших наукових співробітників Інституту історії України, коли той тільки-но заснувався (1936). Отже пережив розстріл першого директора установи, репресії стосовно колег кінця 30-х – початку 50-х років і ще багато чого. Тобто працював у період зміцнення української радянської історіографії, яку ледь не силоміць сфокусували на «єдиновірну» марксистсько-ленінську методологію. Відповідно положень останньої в 1939 р. захистив кандидатську дисертацію, але друкуватись почав набагато раніше. Вже 1930 р. побачила світ його студія «1905 рік у Києві». Виходець з Росії – народився в м. Судогда (Володимирська губ.) – він поступово опанував українську мову та історію. Опублікував кілька праць на досить проблемну тематику: «Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст.» (К., 1977, у співав.); «Україна в першій половині XIX століття» (К., 1939); «Повстання декабристів» (К., 1945); «Революционные демократы на Украине: вторая половина 50-х – начало 60-х годов XIX в.» (К., 1960) та ін.

Після жорстких нападок компартійних чиновників на співробітників інституту, зміщення багатьох провідних вчених з посад у кінці 30-х – на початку 40-х років, Ф. Ястребов у 1942 р. очолив сектор історії України доби капіталізму та імперіалізму, який 1950 р. перейменовано у відділ історії капіталізму. Змінивши на цій посаді відомого вітчизняного вченого О. Оглобина (1937–1941), він залишався керманічем підрозділу до 1955 р.

Цікавим є той факт, що на пенсію він вийшов, як тільки-но досяг 60-річного віку: рідкісне явище для співробітників установи, бо, як правило, так «рано» роботу в ній не полишали. Пізніші чутки дають підстави вважати, що Ф. Ястребова «попросили» піти на пенсію через зловживання спиртним, зокрема й у «робочий» час.

На нього я почав звертати увагу, коли вчений став уже пенсіонером, а я подорослішав. Найчастіше зустрічались у парадному: я вітався з ним, а той у відповідь лише похмуро дивився. Можливо, на батька сердився за те, що в інституті не залишив, думав я. Хоча і знав: у групових склаках співробітників участі не брав, проти І. Гуржія не виступав. Коли ж батька не стало, я й перестав з ним здоровкатися. Його замкнутість відштовхувала.

Та одного разу Федір Олександрович напустився на мене:

— А чого це ви зі мною не вітаєтесь?! Ваш батько завжди вітався, бо поважав мене, а я його...

Я розгубився, але відтоді ми почали, хоча і сухенько вітатися.

Помер він якось тихо, майже непомітно. Правда, в провідному на той час часописі — «Українському історичному журналі» про Ф. Ястребова вмістили невеликий некролог (1973).

3. Вадим Архипович Дядиченко (1909—1973)

З Вадимом Архиповичем мій батько познайомився в 1945 р., відразу після завершення війни, під час вступу до аспірантури Інституту історії України. Приятельські ж стосунки між ними почали розвиватися від 1948 р., коли В. Дядиченко посів посаду виконувача обов'язків завідувача відділу історії феодалізму в цій установі, а І. Гуржій, після успішного захисту кандидатської дисертації, став старшим науковим співробітником того підрозділу. Від 1955 р. їхній статус дещо помінявся: батько (після захисту докторської дисертації) очолив керівництво відділу, а Вадим Архипович зайняв посаду старшого наукового співробітника (бо на той час був кандидатом наук). І вже не Дядиченко допомагав професійному зростанню Гуржія, а Іван Олександрович опікувався написанням докторської свого колишнього начальника. Проте така зміна не завадила, як це нерідко буває, їхнім доброзичливим взаємовідносинам, про це може свідчити хоча б дарчий надпис на монографії Вадима Архиповича «Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII — початку XVIII ст.» (К., 1959), відповідальним редактором якої значиться І. Гуржій: «Івану Олександровичу Гуржію з глибокою повагою та щирою сердечною подякою за велику допомогу. 16.IV.59. Підпис». Останній посприяв Вадиму Архиповичу і з захистом докторської дисертації в 1960 р. Проте підтвердження на ступінь доктора наук із ВАКу СРСР Дядиченко, через різні суб'єктивні негаразди, чекав близько п'яти років.

Серед колег Вадим Архипович користувався значним авторитетом, особливо як фахівець з історії України другої половини XVII — першої половини XVIII ст. був людиною толерантною і спокійною вдачею у взаєминах. Здебільше відповідно ставились люди і до нього. Проте окремим науковцям це не завадило називати його заклятим шовіністом, переважно через сфальсифіковані ним тлумачення суспільно-політичної діяльності гетьмана І. Мазепи, якого він визначав як ворога України. Класичним прикладом у цьому відношенні може слугувати праця вченого під відповідною назвою «Мазепа — зрадник українського народу» (К., 1946). При цьому загалом позитивно висвітлював політику царського уряду щодо Гетьманщини, зокрема в проблемах економічного розвитку. Занадто активно «воював» він на сторінках різних видань з буржуазними націоналістами, за що неодноразово наражався на гостру і справедливую критику з боку зарубіжних українознавців (особливо стосовно оцінки постаті Петра І).

Інколи В. Дядиченка звинувачували у несамостійності при написанні власних історичних праць, їхній компілятивності. Вперше, правда, лише в натяках, я почув про це від свого опонента в період підготовки мною кандидатської дисертації — відомого джерелознавця й архівіста І. Бутича (1982 р.). більш відвертіше з цього приводу висловився Я. Дзира в своєму інтерв'ю канадському науковцю С. Величенку (К., осінь 1988 р.): В. Дядиченко списував у М. Грушевського. Ніби він, використавши рукопис одинадцятого тому «Історії України-Руси» названого вченого лише «загострив класові відносини», а колосальний фактичний матеріал «взяв за готове», «то все не його». Ніби Вадим Архипович «ні в архівах не сидів ніколи», ніхто його там «не бачив».

За ради справедливості зазначу: коли я особисто працював у рукописному відділі Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського та Центральному державному

архіві давніх актів у Москві*, то не раз бачив власні підписи В. Дядиченка на листках обліку використаних справ. Датувались вони переважно кінцем 50-х років.

А ось у Центральному державному архіві України (м. Київ), я, дійсно таких підписів не виявив, хоча документів з тематики вченого, там знаходиться «море».

Що звертало мою увагу в постаті Вадима Архиповича як науковця, так це його «неплодовитість» порівняно з іншими докторами та професорами інституту. Адже бібліографія наукових і науково-популярних праць ученого налічує всього близько 50 позицій. Коли мені з моєю матір'ю довелося після смерті В. Дядиченка відвідати його вдову — пані Марію Ізраїлівну в їхній квартирі по вул. Л. Толстого, неабияк вразила відсутність більш-менш значної бібліотеки. В коридорі біля стіни стояв лише один стелаж наповнений спеціальною літературою з історії, та й то переважно публікаціями самого господаря — підручниками для шкіл, науковими збірниками тощо, а також подарованими авторами-колегами книжками.

Мимоволі порівняв з батьківською, багатотисячною бібліотекою, яка ледь вміщала у семи великих стелажах. Вийшло, явно, не на користь першої.

Свого часу, в інституті серед колег навіть поширювались чутки, що, мовляв, «науковою пасивністю» професор завдячує своїй дружині, бо саме вона вже давно спрямовує діяльність того не на науку, а фінансові підробітки, зокрема, читання лекцій «на стороні», а також за сумісництвом у КДУ (починаючи від 1935 р. і до смерті).

Причини передчасної смерті колеги вбачали в невірному визначеному лікарями діагнозі, а відтак і неправильному лікуванні.

Коли ж померла і вдова Вадима Архиповича і за їхню квартиру почалися гострі суперечки між різними особами-претендентами, навіть не родичами, книжки і частину домашнього архіву родини Дядиченків просто винесли до сміттєзбірника у дворі, правда, тимчасово зосередили все в одному кутку. Керівництво Інституту й безпосередньо відділу, де раніше працював науковець, доручило мені разом із старшим науковим співробітником Вірою Василівною Панашенко відібрати з викинутого напризволяще найбільш цінні книжки, можливо документи. Під час огляду ми вилучили із вже не один раз перебраної кимось загальної купи кілька підручників і монографічних праць ученого (які, очевидно, нікого не зацікавили), а також дипломи: кандидата і доктора історичних наук, старшого наукового співробітника та професора. Останні особливо сумно сприймалися серед речей, викинутих на купу сміття. Їх було передано на зберігання в архів Інституту історії.

Саме за тих обставин я вперше відчув і усвідомив гіркоту філософії життя, діяльності й смерті одного з відомих мені непересічних істориків України...

4. Микола Платонович Бажан (1904–1983)

З Миколою Платоновичем ми зустрілись лише раз і то випадково, незважаючи на те, що з моїм батьком він співпрацював понад 13 років (1958–1971) у справах всіляких енциклопедичних видань під грифом Академії наук і Української радянської енциклопедії. В «домашньому» архіві І. Гуржія, як члена редколегії УРЕ, тривалий час зберігались (до їх передачі в фонд Архіву АН УРСР в 1977 р.) численні листи-запрошення від М. Бажана, як головного редактора видавництва (принаймні, за його особистим підписом). Найчастіше в них йшлося про день і час засідань, а також тематику і конкретний зміст окремих статей. Зокрема, Іван Олександрович для таких видань написав близько 80 студій**. Велись професійні розмови і по телефону.

Прикметно те, що І. Гуржій, полюбляючи поезію С. Руданського, П. Грабовського, В. Самійленка, Г. Чупринки, А. Малишка, особливо В. Сосюри та О. Олеся, а також Р. Бернса, П.-Ж. Беранже, Г. Гейне, П. Варлена, О. Пушкіна, М. Некрасова, Байрона, С. Надсона і деяких інших, виписував їх твори в окремі нотатки, декламував у колі друзів. Однак, я жодного разу не спостерігав, щоб це стосувалося віршів М. Бажана, хоч він добре знав їх.

* Такі назви установи мали в 60–80-х роках минулого століття.

** Див.: Іван Олександрович Гуржій. Біобібліографія вчених Української РСР. – К., 1974. – С. 53.

Зустріч відбувалася в другій половині 1982 р. чи першій половині 1983 р., у парку ім. Шевченка, коли мій дід по материній лінії — Іван Олександрович Корнієнко, наставник і опікун, у якихось своїх службових справах домовився з М. Бажаном про місце і час побачення. Був теплий сонячний день. Той вже сидів на лавочці, немов грибок-боровичок, маленький і не показний, коли ми до нього наблизились. Я залишився трохи віддалік, щоб не заважати їхній розмові. Раптом І. Корнієнко, який дещо нависав стоячи біля співрозмовника, повернувся до мене і попросив підійти: він дуже любляв знайомити свого онука з усіма тими, хто знався і працював з моїм батьком. Пишався мною, мовляв, продовжує сімейну традицію, став кандидатом історичних наук,

Погляд темних очей М. Бажана на хвилю затримався на мені, наче оцінюючи хто я є і ким можу стати. Потім він поволі трохи оповів про роботу з Іваном Олександровичем, згадав «добрі часи». Проте спогади, як мені здалося, супроводжувались якоюсь слабо вловимою втомою. На прощання, ще раз пильно поглянув, потиснув руку і побажав успіхів на ниві історичної науки.

5. Федір Михайлович Гуржій (1910–1991)

Михайловичі — то друга, а то й третя гілка роду Гуржійів з с. Худяки, що на Черкащині. Мій нерідний дядько, тим не менш дуже близький у стосунках з сім'єю, Юхим Михайлович був високим, худорлявим, з типово довгим родинним носом. Надзвичайно охайний у побуті, до дратівливої педантичності. В нього кури не бігали перед хатою, не залишали посліди. Чисто в дворі, навіть ходив тут у домашніх капцях. Тривалий час учителював у місцевій школі, добре знав українську мову та історію, був громадським активістом села. Вже вийшовши на пенсію, не втрачав суспільної наснаги, у 80-х роках нерідко їздив по різним усюдинам Черкаської області і читав освітянські лекції з актуальних проблем минушини для вчителів і середньої ланки партактиву. Унікальним у нього слід вважати те, що маючи відмінну пам'ять, лише зрідка користувався нотатками на публічних виступах. У його робочому записнику значились тільки дати і, глянувши на них, він міг довго і чітко пояснювати з чим вони пов'язані, якою історичною особистістю чи подією. А їх налічувались десятки. Багато чого зробив Юхим Михайлович для вшанування пам'яті І. Гуржія в рідному селі.

Іншу вдачу мав старший птахар колгоспу «Маяк» Черкаського району Федір Михайлович, якого у вересні 1966 року удостоєно званням Героя Соціалістичної Праці. Він і зовні різнився від родича — дещо кремезний, ніс картоплинкою, з хитринкою в посмішці. Про нього багато інформації друкували в пресі, а стенд Ф. Гуржія стояв на Всесвітній виставці птахівництва в Києві. Визначні успіхи роботи птахоферми під його керівництвом відзначені навіть у всеукраїнському підручнику з біології для середніх шкіл. Добре пам'ятаю як однокласники насміхались наді мною, коли в старших класах ми опанували саме цей програмний матеріал. Жартували, мовляв, наш Гуржій — птахар. Доводилось пояснювати про свої родинні зв'язки з Героєм.

У період щорічних літніх відпусток батько завжди, хоч ненадовго, приїздив у Худяки погостювати в свої сестри Ярини і, як правило, провідував Федора та Юхима Михайловичів. Товаришували. Правда, Ярина Олександрівна недолюблювала їх обох. Про Федора Михайловича неодноразово зауважувала: нещирий той і противний. При цьому згадувала, що відразу після війни, коли було голодно і нічим топити груби, а Федір Михайлович працював лісником, то не пропускав людей до лісу збирати грибів і ягід, не дозволяв виносити шишки та соснові голки для розпалювання печей. Більше того, так ще й дівчат лозиною за це бив, а зібране висипав на землю.

На що батько філософськи відповідав:

— Ну, чого в житті не трапляється? Час такий тяжкий був, не всі проходили його випробування! А як я можу не завітати до оселі родича, коли поряд знаходжусь, а він ледь не з ранньої весни шле мені запрошення телеграмами навіть на роботу: «Іване Олександровичу, приїжджайте в Худяки, курчата вже підросли!» — навіть колеги сміються з такого змісту!

Ярина Олександрівна зауважувала братові і про корисливість Юхима Михайловича:

— Як щось йому потрібно від тебе, то намагається підпоїти, а сам з чарки не п'є, за спину її ховає, ще й брехливо запевняє — я вже випив. А грошей скільки у тебе виманив, мовляв, на будівництво нашої хати. Дурить же, я знаю!

Втім приятельським стосункам Івана і Федора Гуржіїв нічого не могло завадити, а тому продовжували зустрічатись, на березі Дніпра варили юшку, чаркувалися...

Якось на межі 60–70-х років мені довелося з моїми батьками і письменником П. Автомоновим, який збирав матеріал для нарису про Героя, завітали до оселі Федора Михайловича. У світлиці на тумбочці стояв телевізор, а на підвіконні — «Спідола». На стінах висіло багато «традиційних» фотокарток рідних, обрамлених вишиваними рушниками. Поряд кидався у вічі великий плакат у рамці під склом. На ньому зображений Ф. Гуржій з величезною мискою яєць у руках. На мисці напис: «804400 штук на рік, на курку-несушку — 242». Нижче намальовано маленького чоловічка зі сковородою, який ніби просить: подай і мені. Під плакатом надруковано, що такий-то район Черкаської області поставив державі менше яєць, ніж одна ферма Ф. Гуржія з колгоспу «Маяк».

Ці відвідини детально описав П. Автомонов у художній оповіді «Господарство Федора Гуржія», яку видрукувано в збірці під промовистою назвою «Земні зорі» (К., 1971).

Правда, деякі заздрісники та злостивці на селі запевняли, що здобутки птахоферми значно перебільшені. Бо, мовляв, кількість яєць щорічно зростає не завдячуючи винаходам Федора Михайловича та підвищенню інтенсифікації виробництва, а через неврахованим курчатам, котрі без догляду вилуплюються поза фермою весною, а восени вже дають перші яйця.

Чесно кажучи, я особисто неодноразово бачив, як фермерські курки бігали навколо будівлі, випадково звільнившись із своїх кліток. А там, хто його знає, можливо, десь у кущах на огороженій території вони і справді могли непомітно нестись і висиджувати пташат. Приватні півні, з найближчих свійських господарств завжди були напоготові долучитися до державної ваги справи...

Прикметними для мене стали ще одні родинні, чи не останні, відвідини оселі Ф. Гуржія, приблизно того ж періоду. Якось літнього дня, під час відпочинку в селі, батька, його колегу Олександра Володимировича Молодчикова, мати і мене Федір Михайлович запросив до себе на обід. Прийшли, посідали надворі, в затінку вишні й яблуні. Біля столу вправно поралась дружина господаря — Явдоха Кирилівна, значно молодша за чоловіка. Після смачного ситного, але «не хитро» зготовленого, сільського обіду і розпиття дорослими оковитої розпочалась невимушена бесіда про життя-буття рідних і близьких, згадали, як годиться, цікаві спогади з минулого. І раптом господар запропонував:

— А нехай Явдоха вам поворожить! Ви не думайте, вона вправна в цій справі. Часто каже правду.

Всі присутні, правда, з певною недовірою, посмішками і жартами, погодилися на пропозицію, сприймаючи її як чергову розвагу.

Насамперед, Явдоха Кирилівна взяла руку батька і розправила долоню. Уважно подивилася на неї і без особливого ентузіазму почала промовляти:

— Ви, Іване Олександровичу, в своєму житті багато пережили поневірянь, часто страждали фізично, хворіли. До кінця не вилікувались. Багато негараздів у здоров'ї зумовила війна.

Ворожка назвала приблизні роки хвороб і творчих злетів І. Гуржія. Сказала про наявну кількість дітей і окремі сімейні перепитії. А тоді згорнула в кулак пальці батьківської долоні, поплескала по ньому і з певним сумом відмовилась ворожити далі. Лише додала наостанку:

— Попереду ще багато болі.

— Ну більшість зі сказаного я і сам знаю, та і Ви, Явдоха Кирилівна, вочевидь, обізнані з моїм минулим і без ворожіння, — скептично і з певною іронією відповів Іван Олександрович на почуте. Ну, скажіть, будь ласка, хто з нас не хворіє чи не пережив у житті всіляких негараздів?! Та і моїх дітей, сім'ю Ви добре знаєте. Ану розкажіть нам краще про мою Марію, що в неї на душі, що попереду?

Явдоха Кирилівна нічого оригінального про матір не оповіла, тільки те, що хоч і хворіє (батько при цьому невимушено посміхнувся, але промовчав), однак переживе свого чоловіка.

На останнє І. Гуржій зауважив:

— Це нормально, коли дружина переживає свого чоловіка. — Буде, кому ховати. Тільки, Маріє, коли в останню путь будуть мене проваджати, попереду замість усіляких нагород на подушечках мої книжки нехай несуть.

Неабиякий глум викликало ворожіння Олександрю Володимировичу, а саме стосовно його хитруватої натури та про наявність двох дітей.

Якщо перше Молодчиков ще якось сприйняв, то друге категорично заперечив. При цьому обличчя його набуло зрадницького багряного кольору. Ще й мати моя вколола:

— Ану зізнавайся, Олександрю Володимировичу, де Ваша друга дитина, з ким це Ви согришили?

— Та я ні... Не грішив, не знаю. Одна в мене дитина — дочка, і все!

Батько ж поблажливо-іронічно зауважив:

— Всяке буває! Може він і сам не знає, що завів дитину на стороні.

— Ну, Олександрю Володимировичу, не знала, що Ви такий ловелас і своїх дітей розкидаєте по світу, — в'їдливо додала моя мати...

Проминуло небагато часу від тієї зустрічі, як після тяжкої хвороби помер мій батько. Незабаром пішла в небуття і Явдоха Кирилівна. Федір Михайлович після цього якось чи то знітився, чи то розгубився, але став, як визначила моя тітка «не таким». А помер він якось дивно. Зламалася колонка для накачування води в дворі. Поліз у яму лагодити її. Та там і помер, сидячи біля колонки. Що трапилось, селяни так і не взнали точно. Лише казали:

— Отже, судилося! Бог цього захотів...

6. Григорій Євдокимович Брик (1915—1983)

У другій половині 60-х років якось завітав до нашої київської оселі Герой Радянського Союзу, односельчанин батька Григорій Брик. Багато спільного було в нього з Іваном Гуржієм. Обидва народилися в один рік, уродженці с. Худяки, що на Черкащині, пройшли багато фронтів Другої світової війни, де зазнали тяжких контузій, у мирному житті за фахом історики, які свого часу вчителювали. При всьому тому великими друзями не стали, лише приятелювали та зустрічались періодично в рідному селі.

За офіційними даними, в ході війни Г. Брик відзначився під час форсування р. Одер, коли командував мінометною ротою 42-го гвардійського стрілкового полку та 13-ю гвардійською дивізією 5 гвардійської армії 1-го Українського фронту. А саме 24 січня 1945 р. Григорій Євдокимович у складі передового загону переправився на західний берег Одери в районі м. Олау (нині — Олава, Польща), де мінометним вогнем вміло сковав бойові дії супротивника, що дало змогу десантній групі захопити стратегічно важливий плацдарм і заволодіти с. Лінден. Брик організував кругову оборону пункту і дві доби відбивав контратаки ворога, водив своїх бійців у наступ, чим сприяв успішному утриманню плацдарма. За такі героїчні дії указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 квітня 1945 р. йому й присвоєно звання Героя Радянського Союзу з відповідним врученням нагород. Незабаром він взяв участь у відомому Параді Перемоги.

Втім фіксуємо цікавий факт: біографічні відомості із зазначенням бойових заслуг Г. Брика не було вміщено в жодному радянському енциклопедичному виданні (принаймні до його смерті), як-то мало місце стосовно інших Героїв Радянського Союзу. Можна проглянути, наприклад, «Українську радянську енциклопедію», «Український радянський енциклопедичний словник», «Радянську енциклопедію історії України» та ін. У чому тут причина — не знаємо!

Відразу після завершення війни Григорій Євдокимович повернувся до рідного села, де в місцевій школі почав викладати вкрай перекручену в фактах і оцінках історію СРСР. Унаслідок контузії недочував, чим, звісно, користувалися учні — гомоніли на уроках і мало звертали уваги на зауваження вчителя. Дещо нервовий і жорсткий у стосунках, але принциповий у навчанні, він нерідко карав своїх неслухняних і недбалих вихованців болючими ударами указки по рукам і плечам. Особливо діставалось нахабним хлопчикам-нелюбчикам, тоді жертва обиралась персонально та надовго.

Так ось, приїхав Григорій Євдокимович, привіз сільських гостинців: невеликий шматок сала, трохи солоної риби, а особисто батькові, «на радість і щирість спілкування», півлітрову пляшку «буряківки»* худяцького виробництва, яку гордо і виставив на стіл, коли дійшло до обіду.

Батько радо прийняв односельця, пригостив «чим Бог послав», але при цьому зауважив з ледь прихованою іронією:

– В добрих господарів не прийнято частувати гостя його ж випивкою, а тому будемо причащатися казенною горілкою. Власної, вибач, не виготовляємо!

Насправді ж запропонована Г. Бриком каламутна, коричневого кольору рідина в пляшці, викликала в І. Гуржія, як він потім зізнався, велику підозру щодо її якості для вживання.

Відвідини приятеля розтяглися на три доби, з неодмінними ночівлями, розмовами про рідних і близьких, спогади про неординарні випадки за молодості, а також довготривалими обідами та вечерьми. У «вільний» час гість гуляв по місту, відвідував магазини, прикуповуючи різні речі.

Якось, добряче прийнявши на груди оковитої, Григорій Євдокимович зізнався батькові:

– А ти знаєш, Іване! Коли мені присвоїли звання Героя, я так точно і не зрозумів – за що, принаймні не відразу. Тоді багатьом дали...

У відповідь батько по-дружньому поплескав Брика по плечу, а тоді щиро порадив:

– Так ніколи не кажи, дурно Героя нікому не давали!

Нарешті, коли гостини дійшли свого завершення, і шановний відвідувач стояв уже біля дверей нашої квартири, налаштований прощатися, батько зауважив і непевно запропонував йому:

– Григорію, ми ж твою пляшку так і не «оприбуткували»! Може забереш додому, а там горілки і шукати не треба – вже наготові! Вип'єш – згадаєш про нашу зустріч у Києві!

На що той, на подив приятеля, радо погодився...

* * *

Вже після смерті обох земляків у Худяках спалахнула гостра суперечка, яка поділила мешканців на дві групи. Одна частина домагалася присвоїти місцевій школі ім'я д.і.н., проф., члена-кореспондента АН УРСР Гуржія І.О., який тут свого часу навчався, інша – Героя Радянського Союзу Брика Г.Є., котрий в ній кілька десятиліть вчителював. Інколи доходило навіть до взаємних образ серед сперечальників.

Представники першої групи заявляли на свою користь, мовляв, Брик часто зловживав спиртним, ганьбив себе. Вже і меморіальну дошку відповідного змісту виготовили стосовно Івана Гуржія. На що другі відповідали: Гуржій також чарки не цурався, коли приїздив до Худяків.

Врешті-решт селяни прийняли мудре рішення: школі присвоїти ім'я Г. Брика, а на її стіні зазначити, що тут вчився майбутній видатний український історик. Також на честь обох знатних односельчан названо тутешні вулиці.

(Закінчення у наступному випуску)

* «Буряківка», або «гичка» – самогонка, виготовлена на основі цукрового буряку (через тодішній дефіцит цукру), яка після вживання часто викликала головний біль і неприємне гикання (ікання).